

Glavna je sprava za pravljenje takovih rogožara »prema« (znači isto što »razboj, tkalački stan«). Ona je tkalački stan svoje vrste, rudimentaran, sadržeći samo bitne elemente savršenijega stana: okvir za osnovu i brdo, spravu za sabijanje tkiva, ili bolje pletiva, jer je taj posao tkanje i pletenje ujedno (Flechtweberei).

Prije nego se počne posao na »premi«, prirede se »ruč« rogožara i sama osnova. Ta se osnova suče od »konopljine« (najprostija kudjelja) na osobitoj drvenoj spravi »kolombaru«, kojemu se »stupic« zadjene i učvrsti u kakovu čvršću podlogu, a oko njegove se osovine »brca« (naziv nastao od deminutiva br(d)ce analogijom prema brdo) okreće sam »križ« toga vitlića i okretanjem na njemu suče konopac za osnovu. Priredivši dovoljno takova konopca namjesti se već prema željenoj veličini rogožara gornja pomična priječka na »premi«, učvrsti klinovima i onda razapinje osnova idući od zarezata do zarezata gornje i donje priječke naizmjenice. — »Ruče« se prave prepletanjem širih vlatova (listova) rogoža preko struka slame, koji se zadjene u poseban drven procjep »ručnicu« (kako se razabira na slici na nedovršenoj takovoj »ručici«), a njezin zašiljeni se kraj »ručnice« učvrsti u kakovoj rupi na klupi.

Oba se tanka kraja »ruč« čvrsto upletu u samu osnovu po srijedi.

U tako se uređenu osnovu može upletati rogoz, upravo jedno po jedno »betvo« rogoža, t. j. uski trakovi rogoža, kalani nožem od širih vlatova (listova), i to naizmjenice redom sad iznad, sad ispod konopca osnove. Posao taj ide vještoj ruci vrlo brzo, a za sabijanje novih upletenih »betva« uz prijašnje služi drveno »brdo«, koje je bitno slično tkalačkomu, samo što je relativno prema broju niti u osnovi dakako rijetko nazupčano, čitavo je od jednooga komada drveta, izrađeno kao češalj a može se sa tkiva posve skinuti (t. j. nije zatvoreno).

Pletući na taj način dobiva se produkt, koji je svojim sastavom posve jednak jednostavnom tkivu na tkalačkom stanu.

Kad je čitavo s kraja na kraj gotovo, skine se sa »preme«, sklopi tako, da »ruč« dođu zajedno, a sastavljeni se po strani rubovi sašiju i rogožar je gotov. Spretan izrađivač — često su to i dječaci — treba za srednji rogožar otprilike 1 uru da ga posve izradi, a na dan ih izradi po 8—10. Rogožar za svoj posao nabavljaju najviše oko Jaske, u Zdenčincima pa i drugdje izvan svoga kraja.

Dr. M. Gavazzi.

PUBLIKACIJE.

O danku dalmatinskih primorskih gradova, ustupljenom hrvatskim vladarima od Vasilija I.

Najbolji poznavalac vizantinskih financija, A. Andréadès, napisao je veoma interesantnu studiju o vizantinskom budžetu s natpisom: *Le montant du budget de l'empire byzantin* (*Revue des études grecques*, XXXIV (1921), 20.—56.), punu novih rezultata, koji će dobro doći i za bolje razumevanje našega ekonomskog razvoja. Cijela je rasprava, dakle, za nas veoma važna, a posebice je interesantno razlaganje o razlici između danka (tribut) i poreza (impôts) u Istri. Tu je, usput, dodana i jedna primedba o danku vizantinskih primorskih dalmatinskih gradova hrvatskim vladarima, koji im je ustupio Vasilije I. U kontraverzi, koja još postoji u našoj istoriografiji o ovom pitanju, nema se izgubiti iz vida ni ova beleška (str. 42.³) učenoga i oštromnoga grčkoga pisca.

N. R.

*

Srebrnič Jos. Dr. Papež Ivan X. v svojih odnosih do Bizanca in Slovanov na Balkanu (Bogoslovni vestnik, II. (Ljubljana 1923.), 206.—40).

Pisac je sebi postavio u ovoj raspravi nekoliko svrhe — da dokaže, kako je Liutprandov sud o papi Jovanu X. tendenciozan i netačan, da uopšte utvrdi znamenitost vlade Jovana X, da razjasni njegove odnošaje prema Vizantiji i Bugarskoj i, naposljetku, da rasvetli njegovo držanje prema Hrvatima, čiji je vladar Tomislav za njegova pontifikata dobio kraljevski naslov. Srebrnič se s najviše brižljivosti trudio da na osnovu savesne studije izraza i spretne upotrebe literature rekonstruira razvoj komplikovanih odnošaja između Rimske kurije i Bugarske kao i između Rimske kurije i carijskog patrijarha Nikole Mistika. Na osnovu pisama patrijarha Nikole Mistika utvrdio je već V. N. Zlatarski vrlo zanimljive istorijske činjenice i sklopio čitav niz hipoteza, koje je, od česti, i Šišić primio u svojoj istoriji Hrvata. Sada ih Srebrnič pretresa, te neke prima a neke odbija, no kako je istorijskih izvora za ove odnošaje malo i kako je vizantinska pisma veoma lako upotrebljavati kao istorijske izvore, to se odnošaji između Bugarske i Vizantije i Bugarske i Rimske kurije još ne mogu rekonstruirati bez nekih hipoteza, koje počivaju na labavim izradama. Za nas je, razume se, od osobita interesa odeljak Srebrničeve studije: Ivan X. in Hrvati (230—40),

u kom ima novih i interesantnih nazora Srebrničevih. Tako on, što je najzanimljivije, misli da je onaj deo akata splitskih sabora 924. i 927., gdje je govorio slovenskom bogoslužju i njegovoj zabrani, kasnije dodan, da bi se zabrani slovenskog bogoslužja pribavila što časnija starost. Srebrnič, s mnogo razloga, dokazuje i primerima utvrđuje da Jovan X. uopšte nije mogao zabraniti slovensko bogoslužje u Hrvatskoj, naročito ne u onom obliku i s onom motivacijom, kako se tvrdi u spomenutim aktima. Još je rad Srebrnič dokazati, kada je izvršena interpelacija, te odlično upućuje na polovicu XI v. kada se u Španiji vodila borba oko domaćeg jezika u bogoslužju i svršila se zabranom gotskog jezika u službi božjoj, S opozicijom spram gotskog jezika, koji je izazivao napomene na njihovo Arijanstvo, tumači Srebrnič — sasvim opravdano — i identifikaciju slovenskog jezika s gotskim, da bi se raspalio i opravdao otpor prema njemu. Upute Srebrničeve na borbu oko gotskog jezika u Španiji i na odraz te borbe u Hrvatskoj veoma su umesne, te će biti od pomoći i pri rešavanju pitanja o mešanju Grka sa Slovencima na Balkanskom Poluotoku.

N. Radojčić.

*

Ст. Станојевић, Студије о српској дипломатици, X Санкција (Глас С. К. А. С.) Српски Карловци 1922, стр. 48.

Poznatí historičar g. Stanojević svoje sistematске studije starih diploma srpskih nastavlja u ovoj vrlo interesantnoj i važnoj raspravi tretiranjem završnog dela srpskih povelja, u kome se ocrtavaju naročite formule, kojima se naređuje apsolutna poslušnost naredbama, izraženim u poveljama, a preti se onima, koji bi činili što protivno ovim naredbama. U diplomama Dubrovnika, Bosne, Huma i Raške sankcija pokazuje izvesne razlike i na te se razlike u ovoj raspravi obraća glavna pažnja.

V. P.

*

Др. Влад. Р. Петковић, Манастир Раваница. (Народни Музеј у Београду. Српски Споменици I.), Београд 1922.

Београдски Народни Музеј, да не распарчава наше и онако растргане научне силе, публику и форуме, hvalevrijedno je naumio da ne izdaje svoj posebni list, nego serije gotovih, zaokruženih i iscrpljivih monografija, dok će se pitanje glasila riješiti na drugi način.

Upravnik g. dr. Vlad. R. Petković izdao je među edicijama »Srpski Spomenici« kao prvu knjigu detaljniju jednu monografiju o manastiru Ravanici, metodom obradbe jednako vrsnu poput stručnjački fine opreme, kakovu je u nas dosad još uvijek teško naći. A i na našem jeziku takovih djela nije mnogo

bilo. Valjalo je tražiti za fragmentarnim opisima, putopisnim člancima i djelima tuđine, izuzevši nešto domaćih, koje auktor nastavlja. Gotovo u svim krajevima za premnoge partije stranci su nam bili ciceroni, govoreći:

Da vi znate vaše manastire,
Vaših slavnih cara zadužbine,
Kakovi su i koliki li su!

Tako je 1862. Kanitz u Beču publikovao »Serbiens byzantinische Monumente« i posvetio ih Franz Josephu kao velikom vojvodi »der Serbischen Woiwodschaft«. Spiridion Gopčević u svim svojim spisima također je mnogo uvažavao povijesno-umjetničke ilustracije; M. Valtrović je pisao svoj *Ο πρόδρομος* (Wien 1878.), B. S. Nikolajević: Die kirchliche Architektur der Serben im Mittelalter (Belgrad 1902.), a Kondakov, Diehl, Balas i dr., pa i domaći tangirali su razbacano taj problem. Za vrijeme prošlog velikog rata u emigraciji je zatim interes za stare srpske umjetnine veoma porasao, te je došlo i do monumentalnijih izdanja (n. pr. Gabriel Millet, La Serbie glorieuse. Paris 1917; Dragomir Petronievich, Les Cathedrales de Serbie. Paris 1917; South Slav Monuments I. Serbian Orthodox Church (M. Pupin) London 1918. Gabriel Millet, L'ancien art serbe (les églises). Paris 1919. i sl.).

Ali i sami Nijemci za svoje okupatorske invazije ostadoše preneraženi pred veličajnim zadužbinama, te se i prirodopisci kao Franz Dofflein (»Mazedonien«, Jena 1921.), pozabaviše kulturnim spomenicima Srbije, dok je za prve »naše potrebe« prve ruke sastavio album »Srpske Zadužbine« g. Kosta Strajnić (Beograd 1919.).

Usput, u najstarije doba naše epohe doticali su se ovih manastira u svojim spisima ali na svoj način i ljudi kao što su bili Karadžić, Pirch, Joakim Vujić, Šafařík, Miklošić i dr., opisujući i notirajući zadužbine, koje su zavještatelji »sebi za kaznu« po bizantinskoj šabloni dizali, ili napominjući lavre, špilje, gdje su u klancima bogougodni samotnici molili i gladovali.

Ravanica je napose ovjekovječena. Narodna pjesma zbori na usta cara Lazara spram carice Milice, koja ga je poticala da gradi zadužbinu i ne gomila blago:

Čujete li sva srpska gospodo
Što govori gospođa Milica,
Jer ne gradim nigdje zadužbine?
Hoću gradit crkvu Ravanicu
U Resavi kraj vode Ravana,
Imam blaga, koliko mi drago,
Udariću temelj od olova,
Pa ću crkvi sagrađiti platna,
Sagrađiću od srebra bijela,
Pokriću je žeženijem zlatom,
Podnizati drobnijem biserom,
Popunjati dragijem kamenjem.

I Miloš Obilića primjedba u pjesmi, vaticinium ex eventu, imadaše pravo. Od olova su Turci lijevali đule za topove, od pokrova kadunama gjerdane, kamen dragi sabljam u balčake i kadama u zlatno prstenje.

Ovo je manastir što su ga subvencionirali i Petar Veliki i Karlo VI. («Kao rimski car») i Katarina II., hospicij sa vrlo malo, malo zapadnjačke natruhe.

Radnja dr. Petkovića išla je stanovitom metodom. Kao pristup dana je »Historija« manastira i iscrpljivim krifičkim aparatom, a napose je pertraktirana »Hrisovulja kneza Lazara«, koje je tekst dodan na kraju knjige. Zatim slijedi poglavlje »arhitektura« (osnova i struktura, dekoracija), onda poglavlje »Živopis« (ikonografija napose stručno, pa analiza stila i ornamentika), a tu je i partija restauracija ili »osvežavanja« od ne malena povijesno-umjetničkog interesa.

Zidan je manastir od ca. 1376.—1381. i prošao paralelno sa srpskom historijom sve njene peripetije. Mimo uobičajene bizantinske a u stvari vrlo raztezljive signature autor upućuje stilskom sadržinom ocrtanih umjetnina na prednjeazijski orijent, te m. o. ističe, da je »pre svega značajna okolnost, što u (doba osnivanja Ravanice) Carigrad ne stvori više ništa monumentalno. Snažni centri pravoslavnoag monaštva na Istoku (naročito u Palestini) i na Atosu bili su za srpske crkve, nesumnjivo, od mnogo većega značaja, nego li pritešnjava Vizantija. Naročito je Atos sa Hilandarom veoma važna tačka... S druge strane pada u oči, da se dekoracija, koju sretamo s polja na zidnim platnima crkve u Ravanici, ne će naći u crkava, koje behu podignute na čisto vizantijskoj teritoriji. Nasuprot tome mnogobrojni motivi u vajanoj ornamentici crkve Ravanice još su jedino zajednički crkvama srpskim i onima oko Kavkaza (naročito gruzijskim)«. Ovo rasvijetljenje, na mnogo mjesta istaknuto, dobra je smjernica, kojom će trebati udariti i u drugim partijama povijesti kulture na dotičnim teritorijama. Auktor je svojim konciznim razlaganjem uporeko raščinio sva pitanje, kolikogod ih postavlja ovakav historijski arhitektonski spomenik.

Kao u Manasiji i ovdje je glavna lađa okružena s četiri manje kupole. Male kupole harmonično se grupišu oko velike, koja je kao i Panagia Nikod. u Ateni. Zapadni način strmijega krova učinjen je zbog klime. I u Ravanici je, kao u Kruševcu na timpanonu, ili u arhivoltama kao u Studenici, konvencionalno obrađeno antikno lišće, stilizirano, a ljudi, ptice, zmajevi i druge fantastične figure povezane u ornamentalni splet. Kapitел je tipično kockast. Itd.

Što se tiče posljednjega dijela knjige, on će moći da zainteresuje izloženim obiljem ilustracija i dalje krugove. — U svemu je

Petkovićevo djelo »Manastir Ravanica« odlična akvizicija jugoslavenske naučne književnosti. M.

*

Љубомир Петровић, Град Смедерево у српској историји и књижевности I, Панчево 1922, стр. 65 и 13 слика у тексту.

U ovoj interesantnoj monografiji prikupljeni su podaci, koji rasvetljavaju historiju čuvene prestonice despota Đurđa. Iz njih se vidi, da je Smederevo od rimskoga doba pa sve do propasti stare države srpske, blagodareći svome položaju, bilo značajno mesto. Pisac se opsežnije zadržao u pomenima Smedereva u srpskoj književnosti kao i na njegovim starinama. Knjiga će korisno poslužiti svakome, koji se interesuje za ovaj stari grad, čija se tvrđava živopisno ocrtava na obali plavoga Dunava. V. P.

*

Мирковић Л., Монахиња Јефимија. Одштампано из „Хришћанског Живота“ год. 1922. Ср. Карловци 1922. 8⁰, стр. 35. S две фотографије.

Mirković je pokazao mnogo smisla i dobra ukusa u shvatanju i tumačenju lepote crkvene poezije. Nije, stoga, čudo, što je pokušao prikazati život despotice Jefimije, žene despota Uglješe, brata kralja Vukašina, koja je, zadahnuta našom crkvenom poezijom i rastužena narodnom kosovskom nesrećom, izvezla dva dobro sačuvana duboko osećajna i odlično stilizovana natpisa, koji — bez sumnje — spadaju među najvrednije i najzanimljivije spomenike i duhovne poezije i umetničkoga veza. Jedan od tih natpisa je na pokrovu čivota Kneza Lazara (slika, na str. 23.), a drugi je na vezenoj zavesi za carske dveri u Hilandaru (slika, na str. 27.). Mirkovićeve radnje je zamišljena kao komentar uz ova dva napisa, koji su često izdavani, i uz poznatu pesmu M. Rakića: Jefimija, iza koje je narastao interes za osećajnu, razboritu i obrazovanu despoticu i u širokim krugovima naših posvećenih čitalaca. Svrhe su Mirkovićeve radnje, dake, skromne, ali solidno shvaćene, te su dale dobre rezultate. Literatura je sabrana veoma brižljivo i upotrebljena s razumevanjem. Katkad je pisac sišao i do izvora. Izvode Novakovićeve u Zakonskim spomenicima nije, međutim, upotrebio. Na to ga je upozorio St. Stanojević i dao mu još nekoliko dobrih uputa, koje je Mirković objavio kao: Допуне к расправи „Монахиња Јефимија“ (Гласник прав. срп. патријаршије, IV. (1923), 27.-8.). Mirkovićevo razlaganje je, inače, ukusno i skladno složeno, no u ovoj je raspravi pretegnuto i malo razbijeno, jer je neke podatke dobio tek pri štampanju, pa ih je morao uklopiti, kada su stigli. Nije

se čuditi, što su glavne ličnosti u radnji idealizirane. To je razumljivo zbog svrhe cele radnje i zbog poštovanja piščeva prema Jefimiji — koju je teško ne idealizirati — te se tim da razjasniti, što je to raspoloženje preneseno i na njezina muža Uglješiu, koga je već S. Novaković idealizirao. — Opis umetničkog veza je savestan i potpun, a izdanje natpisa dosad najbolje. Mirkovićevi ispravci dosadašnjih izdanja natpisa su svi umesni, jer počivaju na njegovu tačnom poznavanju liturgičnih tekstova, odakle su delovi natpisa pozajmljeni. **N. Radojić.**

*

Милоје М. Васић, Архитектура и скулптура у Далмацији од почетка IX. до почетка XV. века. Цркве. — Београд 1922, стр. 336 са 225 слика у тексту.

Prikazano u listu *Misao*, 16. februara 1923., str. 288.—292. (Dr. Vlad. R. Petrović, Povodom srednjevekovne umetnosti u Dalmaciji).

*

O poslednjem Nemanjiću. Svoja istraživanja o poslednjem Nemanjiću Jovanu Urošu, kao monahu Joasafu, sinu Siniše, brata Dušanova, ponavlja i dopunjuje N. A. Bees u svojim daljnjim studijama o meteorским manastirima, kojima je već dosad bacio mnogo neslućene svetlosti na srpsku istoriju. Ova studija — koja nije poslednja — ima natpis: *Geschichtliche Forschungsergebnisse und Mönchs- und Volkssagen über die Gründer der Meteorn Klöster.* (Byzantinisch-neugriechische Jahrbücher, III (1922.), 36.—403.). **N. R.**

*

Др. Рад. М. Грујић, Скопље у прошлости (одштампано из „Јужне Србије“ за 1922. год.), Скопље 1922. год., стр. 32.

Pisac prati historiju Skoplja od najstarijih vremena (prvi spomen početkom II veka posle Hrista), za vlade Vizantije, pod Srbima u Srednjem veku i pod Turcima. Najopsežniji je odeljak o Skoplju za vreme turske dominacije. Ovakve rasprave o značajnijim gradovima u našoj državi vrlo su korisne.

V. P.

Лапчевић Д., Наша стара пољска привреда (прилози за истраживања етнографска и културно-историска), Издања Министарства пољопривреде и вода, Књига бр. 5, Београд 1922. 8°, стр. 115.

Lapčević, očividno, ima naklonost da ne prizna stvari bez razmišljanja, onake kakve su, nego da im uvek i svagde traži razloge. Dalje, on je veliki »ljubitelj čtenija«, koji izvlači koristi iz svega što pročita i trudi se da nove plodove svoга znanja na pravo mesto uklopi. Naposletku on je svikao (zbog

ideja, kojih je ostvarenju svoj život posvetio) da ekonomska pitanja smatra u svakom pravcu razvoja osnovnim, te im je stoga u svakom svom poslu prvenstvenu pažnju poklanjao. To je sve razumljivo, ali je neobično i veoma retko kod ljudi njegovih zvanja, što je on pored svog požrtvovnog kosmopolitizma ostao čvršće urastao u svoju zemlju i u svoj narod nego li mnogi nacionaliste na reči, i što on taki svoj položaj ne smatra nekom neoprostivom slabošću, nego ga otvoreno priznaje. Vrlo simpatičan primer pravoga narodnog čoveka, trudio se Lapčević, s lepim uspehom, da svoj narod i njegove potrebe i nazore što tačnije shvati i što razgovetnije prikaže. Najviše se, naravno, paštio da unese razgovetnosti u razvoj našeg današnjeg ekonomskog stanja. Zato je morao poći unatrag, u prošlost, i pokušati po ono malo sačuvanih i primećenih izvora rekonstruirati bar glavne razvojne linije pojedinih grana naše ekonomije. Znao je, da je ušao u taj posao kao nestručnjak, i to i priznaje, a isto tako je bio na čisto s time, da je njegovo celo posmatranje — pored svih korektura — ipak jako jednostavno i zavisno od ekonomskih teorija, kojih je pristalica. No njegovo novo, drukčije stajalište moglo je, svejedno, započetim istraživanjima dobro doći, i da se nije dosad kod nas oko te grane istorijskih studija uopšte veoma malo radilo. Razvoj celokupne naše ekonomije nije mogao, razume se, Lapčević prikazati, nego je samo mogao nagovestiti samo poneke pravce našeg ekonomskog razvoja, dati fragmente i priloščice i — što ja veoma mnogo cenim — staviti razborita i usmena pitanja. On ne krije ni mrvu, s koje je pošao u proučavanju razvoja naše ekonomije: Po njegovu — ustalom sasvim tačnom — mišljenju bili su veliki naši manastiri ne samo crkvena i prosvetna središta, nego i rasadnici naprednih ekonomskih reformi. Lapčević je uveren, da su se krugovi tih naprednih ekonomija do danas sačuvali, naročito u najbližoj okolini manastira, pa je svojim ispitima iz izvora, etnografskim opisima i domišljanjem rad uputiti mlađe i veštije da pristupe utvrđivanju tih središta starog ekonomskog razvoja (naročito po vrstama voća, vinogradima, ribnjacima, ostacima udobravanja zemljišta vodom itd.), dok ih nije potpuno nestalo. Ja sam se obradovao tim Lapčevićevim predlozima, još kad sam ih čitao u njegovu članku: *Naši manastiri i crkve* (»Misao«, IV (1922.), 68.—76.). Sada je Lapčević skupio svoje beleške i primedbe o pojedinim granama naše ekonomije u jednu knjigu, koju je ovako rasporedio: Uvod (9.—12.). I. Ratarstvo: Oruđa (13.—14.), ugar (14.—7.), kukuruza (17.—8.), proso (18.—9.), pšenica (19.—21.), oriz (21.—2.), repa (22.—3.), bob (23.—4.), pasulji u Resavi (24.—5.), krompir (25.—6.), paprika (26.—7.), »žitotrebljenje« (27.), strna ili strm-

na žita (27.), tegovište (27.—8.), težak ili . . . (28.), vanica (28.—9.), piće od žitka (30.), vino delje (30.—1.), vinograd (31.), vino od loze (32.), rashlađivanje pića (32.), kupina (32.—3.), smokva (33.), maslina (33.), sušenje krušaka u Resavi (34.) i rakija (34.—6.). II. Šumarstvo: Šumarska politika (36.—51.), krčevina (51.—3.), utrina (53.—4.), podizanje šuma (54.) i »brstina« (54.—5.). III. Stočarstvo: Man g ulica ili mongolica (56.), svinjarstvo (56.—7.), tri uslova za gajenje ovaca (57.), stočne zara ze (58.), šta je brav? (58.), jarina (59.) i pčelarstvo i pčelarski nazivi (59.—60.). IV. Ribarstvo: Raniji ribolov (61.—7.), i ribnjaci i rečna riba (67.). V. Lov: Lov u prošlosti (68.—70.). VI. Voda: Udobravanju vodom (71.), privredna upotreba vode (71.—9.) i ranija rečna plovidba (79.—82.). VIII. Razno: Poljski miševi (83.), skakavci (83.—4.), gladne godine (84.—5.) i »badaljka« (86.). K a k v o će biti vreme i godina: Uvod (89.—91.), meseci (92.—7.), druga verovanja (97.—8.), pokovice (98.—9.), predskazivanja vremena (99.—100.), vetar (101.—2.) i nepogode ranijeg doba (102.—4.). Naše stare mere (107.—15.). Vrednost pojedinih odeljaka je sasvim različita, zavisna od Lapčevićeva stepen interesovanja i od slučaja. Neki su članci prilično potpuni, dok su drugi samo nagoveštaji i usamljene balčike. Izvori, razume se, nisu potpuno iscrpljeni kao ni opisi. To je u ovakoj knjizi razumljivo, ali izvore je ipak trebalo tačno navesti, a ne — kao što je često činjeno — sasvim nepotpuno ili nikako, jer ona mesta iz izvora, uz koje ne stoji tačno odakle su uzeta, nisu nikom od koristi. Istraživanja, dakle, u ovom pravcu moraju se nastaviti onako smelo, radoznavo i oštroumno kako bi Lapčević hteo, a onako savesno i svestrano kako je Jireček započeo u: Staat und Gesellschaft im mittelalterlichen Serbien. Od svih odeljaka u knjizi meni su najprijatnije upali u oči: Šumarska politika, raniji ribolov i privredna upotreba vode. Lapčevićeve etimologije ne valjaju uvek.

*
N. Radojčić.

*
Др. Рад. Грујић, Носиоци и расадници прве српске цивилизације (одштампано из „Прквa и Живот“) Скопље 1922, стр. 21.
Pisac se zaustavlja na prvim misionarima u srpskim oblastima; zatim na crkvenom pojanju, koje je u XIV. i XV. veku već nosilo potpuno srpsko obeležje, (bilo od uticaja u Rumuniji i Galiciji), na crkvenoj umetnosti, koja je daleko raznela slavu srpskog imena. Najmoćniji rasadnik srpske civilizacije bila je crkva, pod čijim se okriljem nje govala i nauka i književnost; koja je doprinela podizanju morala narodnog i koja je moćno delovala na unapređenje stare kulture srpske. Vera i Crkva bili su prvi nosioci i njihovi predstavnici prvi rasadnici naše stare kulture.
*
V. P.

O podrijetlu Gazi Husref-bega. Poznato je, da je dr. Bašagić prvi naglasio i dokazao domaće podrijetlo najznamenitijeg bosanskog namjesnika Gazi Husref-bega. Poslije je o Husref begu napisao dr. Čiro Truhelka, odličnu monografiju u kojoj je domaće podrijetlo Husref-begovo dokumentarno dokazano. Međutim je davno prije Bašagića o. Martin Nedić u ovećoj raspravi, koja je izlazila dulje vremena u djakovačkom »Glasniku biskupija bosanske i sriemske« pod naslovom: »Stanje redovničke države bosanske poslije pada kraljevstva bosanskoga u četiri vieka«, držao, da je Husref-beg domaći sin. Nedić naime govori, da su kršćane progonili »ne pravi Turci, no baš poturčenici, naša krv, naše domovine sinci, Bošnjak i Hercegovac«. Zatim nastavlja: »I po svoj prilici isti onaj Chosrev, bio je jedan od onih poturčenjaka, koji su se poturčili za vrijeme osvajanja Bosne. Iz onoga, što je sagradio glasovitu džamiju i seraj, od kojeg je mjesto Sarajevo dobilo novo ime zabaciv u zaborav staro ime »Vrhbosne«, čini se, kao da je Chosrev ljubio Bosnu kao svoju domovinu i htio, da mu domovina bude ugledna, al ne kao kršćanska, nego kao turska država. Pak radi toga baš izsieče u Bosni gospodu kršćansku i sve je silom nagonio da prigrlje tursku vjeru«. (Vidi gl. bisk. b. i sriem. 1882, p. 137.). Nedić je ispravno slutio, da je Husref domaći sin, ali drugčiji njegovi izvodi ne odgovaraju historijskoj istini. Nema primjera, da bi u Bosni ovo ga doba dolazilo do prisilnih konverzija.

Dr. M. Prelog.

*

*
Прота Ст. М. Димитријевић, Грађа за српску историју из руских архива и библиотека (Споменик С. К. А. LIII) Београд 1922, стр. 329.

Revnosno pribran materijal, koji se najvećim delom dotiče srpskih manastira i pruža dragocene prinose za historiju starih crkava srpskih. Pisac je i inače poznat sa svojih studija, u kojima se tretiraju odnosi Srbije sa Rusijom.
V. P.

*

*
Пантелић Д., Аустријски покушаји за освојење Београда 1787. и 1788. године. Глас Срп. Краљ. Академије ХCVIII, други разред 57. Б. 1922, стр. 87, s kartom beogradske tvrđave iz 1787. god.

Među mnogobrojnim pokušajima Austrije da se dočepa Beograda bilo lukavim prepandom, bilo pristankom Turaka ili Srba, koji su bili u njemu, najzanimljiviji su ovi iz god. 1787. i 1788. Ti su bili dosad još najdetaljnije prikazani u Pavlovićevoj knjizi »Srbija za vreme poslednjeg austrijsko-turskog rata (1788—1791 g.)«, koja je međutim, tako reći skupljena i užurbano izrađena, da se iz nje nije mogla dobiti jasna predstava o ovim

znamenitim austrijskim planovima. Oni izgledaju, istina, po rezultatima neznatni, ali su veoma važni i poučni za upoznavanje austrijske orijentalne politike, oko koje, većom česti, zavisi i razvoj Srbije u XIX. veku. Iz ovih austrijskih planova o zauzimanju Beograda prepodom može se iščitati i veliki deo njezinih namera, uspeh o posedu Beograda, kao vrata Istoka i praga za osvajanja na Balkanskom Poluotoku, koja je Austrija zamišljala ili rasprostranjena preko najvećeg dela Balkana ili kao širok pojas s obe strane Dunava, koji je ona smatrala svojom glavnom arterijom još pre nego što je to Radecki u svom poznatom planu 1810. god. dokazao. Svoju ekspanziju na Istok opravdavali su Habsburgovci ili svojim istorijskim pravima, kao ugarsko-hrvatski kraljevi, na nekadašnje »zemlje krunice svetoga Stefana«, ili razumljivom naknadom gubitaka na Zapadu ili, naposljetku, oštetom za eventualna ruska osvajanja na donjem Dunavu, koja je Austrija držala opasnim za svoj opstanak. Svako proširenje prema Istoku nije se dalo zamisliti bez Beograda, koji je Austrija dotle u tri maha osvajala i gubila, zbog koga se mnogo sramotila i ponižavala, ali ga se nikako nije htela odreći.

Pošto se austrijski planovi o zauzimanju Beograda uvek javljaju u vezi s etapnim rešavanjem Istočnog Pitanja, to ih se mora obrađivati u prostranim vezama evropske istorije, s brižljivom pažnjom na naš razvoj. Ovo je Panteliću odlično uspelo. Savestan do pedantnosti, on je povezo austrijske pokušaje zauzimanja Beograda 1787. 1788. god. za celokupni tadašnji austrijski i srpski tok razvoja i razjasnio ih uticajima evropskog razvika, koji se na njima sasvim jasno opažaju. Nesolidnost ali frajkerske organizacije ispala bi u Pantelićevoj studiji još očevidnije, da se pisac još manje oslanjao na međusobna hvalisanja i često izmišljene usluge frajkerskih klika, jer su ove isto tako nepouzdanе kao i izveštaji uhoda, koji zaslužuju da im se mnogo manje veruje nego li ostalim zvaničnim dokumentima.

Prilike za polemisanje imao je Pantelić u toku raspravljanja dovoljno. Ali on ih je izbegavao, osim što je radom ispravljao pogrešne tvrdnje Stanislava Tumarskoğa; simpatičan je njegov takt spram Pavlovića, koga je — na mestima — mogao pocepiti. Ugovor između Srba i austrijskih vlasti, o uzimanju Beograda, od 26. (15.) nov. 1787. pokušao je Pantelić tako izdati da bi potpuno mogao zameniti fotografiju, no nije odabrao dobar put za to, a nije imao za takovo izdavanje ni tehničkih sredstava.

U množini posebnih istorijskih publikacija, koje su — od velike česti — izrađene s neverovatno malo znanja, a mnogo aljkavosti i razmetljivosti, ova je solidna rasprava jedna od retkih utešnih pojava i jamac da savesnog,

poštenog rada u našoj istorijografiji još ima i da će on pobediti i preturiti današnje vavilonsko zamešateljstvo, koji pritisakuje i istorijografiju kao i ostale naše nauke.

N. Radojčić.

*

Edouard Driault, *La Question d'Orient depuis ses origines jusqu' à la paix de Sèvres* (1920). Préface de Gabriel Monod, de l'Institut. Huitième édition. Paris 1921. — Već je odavna Edouard Driault na glasu kao najbolji francuski poznavalac zapletenih istoč. problema kao i njegova knjiga »La Question d'Orient«, koja je u prvom izdanju izašla g. 1898., kao najbolja uputa u te probleme. Ne bi se dalo pojmiti da ova lijepa knjiga poslije svih onih faza, kroz koje je istočno pitanje prošlo ovih zadnjih godina, ne bi izašla u novom popunjenom izdanju. Tako imamo sada pred sobom novo, osmo izdanje, koje seže do Sèvres-kog ugovora g. 1920. I auktor i Gabriel Monod idu u prvom redu za tim, da omoguće čitatelju pravo poimanje istočnog pitanja, kako nam se pokazuje kao politički i kao kulturno-historički problem i da istaknu, da se okolo njega kreće dobar dio evropske politike poslije g. 1870. Ali gledajući na istočno pitanje sa veoma širokog stanovišta, on zahvaća daleko u prošlost a naročito potanko opisuje sve glavne momente od onog časa kad Islam počima da uzmiče u Evropi i Aziji. Od konca XVII. i početka XVIII. stoljeća zahvaća Istočno pitanje u mnogo poglavlje naše istorije. Držanje Austrije i Rusije prema Istoku, njihova naprezanja da dođu do Crnoga i Sredozemnoga mora, Napoleonova istočna politika, ustanci u Srbiji i Grčkoj, pokušaji reformama u Turskoj, krimski rat, balkanska kriza g. 1877.—78, berlinski kongres, aneksija Bosne i Hercegovine, balkanski ratovi itd., sve to skupa čini balkanski problem sastavnim dijelom istočnog pitanja. Historiju južnih Slavena prati Driault od najstarijih vremena pa do dana današnjega pa opisuje politiku Stefana Dušana, bitku na Kosovu, Napoleonovu Iliriju, politiku Miloša Obrenovića, panslavističke pokrete u Rusiji, na Balkanu i u Austriji, ratovanje na Balkanu itd. U ovom osmom izdanju novo je XII. poglavlje, koje prati Istočno pitanje za svjetskoga rata. Ovo nas poglavlje ne može da zadovolji u onoj mjeri kao ostala. Na samih 20 stranica ocrtna je ne samo zadnja faza Istočnog pitanja nego i mnogi drugi događaji svjetskog rata. A ako se samih 7 stranica posvećuje raznim diplomatskim makinacijama, koje se kreću okolo ovog zamršenog pitanja, onda je to vrlo fragmentno.

J. Nagy.

*

Antonio Anzilotti, *Italiani e Jugoslavinel Risorgimento*. Quaderni della Voce, serie terza, n. 42, Roma, 1920. Ovaj mali spis, o kome je ovdje riječ, tvori neku iznimku u broju onih mnogobrojnih spisa, koji su ugledali svijetlo ovih zadnjih godina a idu za tijem, da prikazuju odnošaje između Talijana i našeg naroda. To nije nikakva ratna ili propagandistička publikacija, već ozbiljno prikazivanje nekih važnih i znamenitih historičko-političkih pitanja. Kao prvi pokušaj da se pokaže život južnih Slavena, a naročito Hrvata i Srba u doba talijanskog risordimenta ne može ova mala knjižica od samih 117 strana da bude nikakva iscrpljiva studija, ali može da bude prvi poticaj na svestrano proučavanje ovooga pitanja. Ona je nastala u bogatoj biblioteci talijanskog risordimenta u Rimu, koja sadržava mnogo materijala, koji imade i za nas veliku cijenu. Pobljiže će ispitivanje dokazati, da se mnoge tvrdnje piščeve mogu popuniti djelomično i ispraviti, ali za sada mi možemo da potpuno vjerujemo njegovim riječima, kad kaže: »Nessuna preoccupazione politica he guiudi ispirato e guidato le ricerche«.

Sasvijem je ispravna tvrdnja piščeva, da pisanje o jugoslavenskoj ideji i jugoslavenskom pokretu u doba talijanskog risordimenta ne nosi na sebi nikakovu anahronističku oznaku. To nije jedno te isto kao kad bi netko govorio o parnom stroju u osamnaestom stoljeću. Za jugoslavensku ideju, ili čak za jugoslavensko pitanje, zna dobro oko godine 1847 talijanski pisac Cesare Ballo, koji je g. 1812. bio francuskim komesarom za ilirske pokrajine. On je jedan od najuglednijih vođa umjerenih liberala, voli više Austriju nego Rusiju i vjeruje u austrijsku misiju na Istoku. Talijanskim bi interesima, po njegovom nazoru, najbolje odgovarala austrijsko-slavenska država na Jadranu. Sasvijem drugih nazora bijaše demokratska stranka, s kojom je Ballo g. 1848—49. došao u opreku. Demokratska stranka sa svojim vođom Giuseppe Mazzini polaže velike nade u pojedine narode i njihove nacionalne aspiracije. Austriju, radi njezine nacionalne politike, može samo oštro da osudi. Mazzini želi jednu talijansku-slavensku alijancu. U tome slučaju Istra treba da pripadne Hrvatima. Mazzini zna dobro za Gajev ilirizam pa u svojim dragocjenim »Lettere slave« misli da se okoristi njime. Dogadaji g. 1848. i 1849 potpuno potvrdiše njegove tvrdnje o nužnom raspadu Austrije.

Mazzinijev plan, a s njim i nazori demokratske stranke, nijesu mogli da brzo budu prihvaćeni po cijeloj Italiji. Njima se opirao tvrdi realist grof Cavour. Ali i Mazzini i Cavour bijahu sporazumni u jednom pitanju, u pitanju potrebe sporazuma između Talijana i Slavena okolo Jadrana. Ovo je i mnije-

nje državnika Cesare Correnti i političara Carlo Cattaneo. U tom smislu radi turinska »Socità per l' alleanza italo-slava«, utemeljena g. 1849. Njezino nastojanje podupire na drugoj strani Jadrana sam Nikola Tommaseo, koji u Mlecima izdaje svoj list »La fratellanza dei popoli«. Uz Tommaseo stoje i Medo Pucić i Antun Kaznačić te pišu, u duhu novih ideja, svoje članke za tršćansku »La Facilla« i za veliku reviju »Nuova Antologia«. U Trstu postoje tri organa, kojima je cilj da pobijaju talijansko-slavensko nastojanje i da podupiru austrijsku politiku; to su: »L' Osservatore Triestino«, »Il Messaggero del' Adria« i »Il Costituzionale«. Tu se rodi oštra borba »pro« i »contra«, tu se proganja talijansko-slavenski sporazum, ali tu se i pobija, i sve to traje do g. 1866, s kojom godinom Anzilotti završuje svoje ispitivanje.

Već ovo par riječi dokazuje, da nam je Anzilotti otvorio jedno važno pitanje, kome bi trebalo zaista posvetiti mnogo pažnje. Ja ću se u drugoj zgodi povratiti na ovu knjižicu i nastojati da istaknem glavne momente talijanskog risordimenta, koji za nas imadu osobitu važnost pa u toj zgodi i nadodati koješta Anzilottijevoj studiji.

J. N.

*

»Die Kärntnischen Stationsnamen. Mit einer ausführlichen Einleitung über die kärntnischen Ortsnamenbildung«. Pod ovim je naslovom dr. Primus Lessiak napisao u celovavčkoj »Carinthia«* 1922 opsežnu studiju istorijsko-nazivoslovskog karaktera (124 stranice). U prvi bi tren čovjek mogao posumnjati o naučnoj važnosti spisa, kada vidi, da se piscu radi o imenima železničkih stanica, da je dakle svoju građu priuđesio sa svim prema jednoj očito praktičnoj svrsi i prema jednome slučajnome, spoljnome momentu. Pisac je i svestan, da je u naučnoj raspravi zapravo neuputno odvajati imena koja znače stanice, od drugih, ali on opravdava svoj postupak time, što su stanična imena u vreme današnjeg prometa najzanimljivija, ali se ipak u njima ogledava sva šarena slika mesnih imena uopće. Ima nešto nehotične tragike u Lessiakovu izbiranju građe! Latio se on baš stanica! Hteo je da pokaže, kako je Koruška jedinstvena zemlja, zemlja nemačka; međutim građa mu se osvećuje, ona pokazuje doduše, da je ta zemlja jedinstvena, ali to jedinstvo je — slovensko.

* Mitteilungen des Geschichtsvereines für Kärnten, geleitet von dr. Martin Wutte.

Što se tiče porekla (korena) imena, o kojima Lessiak raspravlja (167 imena), samo je jedan mali deo iz predrimskog, dakle keltskog doba; ovamo idu n. pr. imena reka: Drava, Tilja, dalje imena varoši: Beljak, Vetrinj — Betrinj (Viktring), imena dolina: Rož, junska dolina i konačno ime cele zemlje: Koruška. Romansko nazivlje počinje u prvom kršćanskom stoleću, ali ga ima malo: Višarje (Luschari), Trbiž (Tarvis: Treviso). Slovensko nazivlje počinje sa 6. stolećem, a nemačko sa osmim. Od Turkotatara (Avara) izvodi Lessiak ime Kazaze (Edling).

Lessiak sam priznaje, da je broj imena sa slovenskim korenom velik, veći, kaže, nego bi se očekivalo, ali misli, da važi to samo za krajeve uz današnje železnice, jer su Sloveni naseljavali pre svega doline, dok u planine nisu išli. Slavenstvo u Koruškoj nije samo uzimalo, već često — u talasanju elemenata — i napredovalo te ponovno uticalo na Nemce; na pr. iz Goričana uzeli su Nemci prvotno Görtschach, a kasnije su to ime pod slovenskim utecajem »modernizirali« u: Goritschach. Pod kraj srednjega i u početku novoga veka broj je Nemaca u slovenačkim krajevima pao te su glavni stupovi Nemstva, vitézovi i plemići iz sviju gradova ustupali u varoši. Slovenačkog viteštva Lessiak u Koruškoj ne priznaje.

Vrlo je mnogo nemačkih imena (obično na — asch), koja se svode na slovenski lokal plur.: Sallach u (žaljah), Glantschach (u Klančak odnosno Glombočah), Görtschach, Goritschach (u Goričah), Pflausach (u Pluzak), Zeltschach (u Sedličah), Teinach (u Tinjah), Förderlach (u Podravljak), Ossiach (u Osojak), Ferlach (u Borovljak), Tröppolach (u Dobropoljah), Frallach (u Dobrovljak), Keutschach (u Kodošah). Nekakvom analogijom ili pučkom etimologijom meće Nemac dočetak —ach i za slovensko-a: Fellach (Bela); obrnuti je slučaj možda u Preblau (u Preljubljah). Nekadašnji danas već mrtvi Preljubi, Stojgoji, Žitogoje, Dobruni sahranjeni su u njemačkim imenima kao u svojim grobovima (Preblau, Stegsdorf, Siegelsdorf, Šitlich, Eberndorf - Dobrla ves). U drugim opet jesu: poljana, slatina, gorica, jezero, luka (Pölling, Pöllan, Zlatting, Göcz, Seizera - za jezerom; Lank, Lang, Langen).

Nije ovde mesto, da raspravljamo s poje-dinostima Lessiakovih izvoda. Piscu, koji je, ne varam li se, potekao iz jedne ponemškutarene porodice, poznaje se, da se je upućivao i u slavistiku. Mi se ovde osvrćemo na neke općenitije činjenice, koje se razabiru iz njegove rasprave. Takva je činjenica na pr. ova: stari se slovenski dočetak -ište (danas slovenački: -išče) u istočnim koruškim imenima reflektira sa: ist, tako: Gas-sáras t (kazarište), Meirist (mirište), Garsten (gorština), Grades (gradište), Pulst, Taj nemački refleks dokazuje, da su

u staro doba i neki slovenački dialekti imali št mesto šč te bi time opet nastao jedan navod za jezično pregrađivanje južnoslovenskih govora u slovenačke i hrvatsko-srpske.

U naseljavanju Koruške učestvovalo je, kaže Lessiak, više slavenskih plemena te kod toga spominje, da imadu u Koruškoj 4 mesta ime od Hrvata (tri Krabathen, jedan Kraut i Krautenkogel), kaošto imamo i u Gornjoj Štajerskoj; Krovot, Krabaten, Kraubat). Poznato je, da je jedna čitava župa u Koruškoj bila »hrvatska«.

Sve ovo naravno nije ugodno onima, koji i u našoj prošlosti (čak u najdaljoj, gde se već traži izvor plemenske »krvi«) traže osnovice za svoje današnje nacionalno-političko mišljenje i koji vide na pr. u Slovencima nešto, što od vajkada bejaše jedna posebna jedinica, toliko odvojena od ostalih Jugoslovena, koliko homogena u sebi.

Što se tiče potonje tačke, vidi se iz Lessiakove rasprave — nu to nije novo —, da su Slovenci crkveno-kulturno tvorili dve jedinice, jednu južnu, koja je pripadala oglejskoj crkvi, i jednu severnu (severno od Drave), koja bejaše pod Salzburgom. U severnim krajevima slave se vrlo često drugi sveci za crkvene patrone nego u južnim (sv. Juraj 23. aprila kaošto u pravoslavnoj crkvi —, u Ogleju 24. aprila).

O imenu »Celovec« mnogo se već debatiralo. Lessiak izvodi ime »Klagenfurt« od »Klage« (Klagegespenster!), a »Celovec« je »Cviljovec« (cviliti). Velikovec (Völkermarkt), zapravo Blekovec odnosno Bolkovec, izveden je od Bolka (Boleslav).

Dr. Fran Ilesić.

*

L' Europa Orientale, Rivista mensile pubblicata dell' Istituto per l' Europa Orientale. God. I. i II. Rim 1921.—1922. God. 1921. osnovan je u Rimu Institut za Istočnu Evropu — Istituto per l' Europa Orientale — koji ide za tijem da podupire sve one nauke, koje su namijenjene Istočnoj Evropi a naročito da u Italiji udari temelj ovim naukama. On želi da uspostavi uske veze između talijanskih naučenjaka, koji se zanimaju za istočna politička, kulturna, ekonomska itd. pitanja, iz ozbiljnih radenika na istom polju u ostalim krajevima. Njegovo djelovanje započima u Italiji, širi se preko Evrope i Istoka pa dopire čak do Amerike. (O organizaciji ovog instituta vidi moj članak »Italija i Istok« u »Jugoslavenskoj Njivi« god. VI. br. 1. januar 1922.).

Rad se ovog instituta odrazuje u prvom redu u njegovom časopisu »L' Europa Orientale«, od kojega je god 1921. izšlo 6 brojeva, a g. 1922., 12 u osam svezaka. Već se iz ovih svezaka vidi, da je institut ispunio dobar dio svoje prve zadaće, da naročito

pažnju posveti literarnim, političkim, kulturnim, ekonomskim i umjetničkim vezama, koje su postojale u prošlosti između Italije i istočnih krajeva a koje postoje i dan danas. Već u prvom godištu ovog časopisa nalazimo nekoliko zanimljivih članaka s ovom tendencijom. Takav je članak »Dante nella letteratura croato-serba« od Arturo Cronia, koji je u 1. broju g. 1922. prikazao Prohaskin »Pregled savremene hrvatsko-srpske književnosti«. Ovamo spadaju i članci »La fortuna di Dante in Polonia« od Julije Dicksteinove te »La letteratura italiana in Cecoslovachia« od Giani Stuparich-a. Vrlo su zanimivi članci »Gli studi bizantini in Italia« od G. Cammelli, »La lotta fra la campagna a la città nell' Europa Orientale« od Ivana Grinenka te »L' ortodossia orientale nell' altra sponda dell' Adriatico« od Aurelia Palmieri.

U drugom se broju odrazuju mnogi zanimljivi istočni problemi, koji su baš sada na dnevnom redu. Ammadeo Giannini, koji je pratio sve faze mirovnih konferencija i međunarodnih ugovora zadnjih godina napisao je dva zanimljiva članka iz područja svojih promatranja. Prvi je »La questione albanese alla Conferenza della pace« a drugi »La ricostituzione della Cecoslovachia alla Conferenza della pace«. U drugom godištu nema članaka o jugoslavenskim pitanjima, ali ima o ruskim, čehoslovačkim, poljskim, rumunjskim, mađarskim itd.

U svakom broju imade bogat pregled novijih publikacija, u koliko je institut mogao do njih da dođe, izvadaka iz časopisa, novina itd. Meni je s privatne strane poznato da redakcija časopisa želi da prati u što većoj mjeri naš naučni rad, u prvom redu onaj, koji se odražava u publikacijama naših akademija, i koji se vrši na našim naučnim zavodima. Zanimljiv je konačno pregled političke situacije u Istočnoj Evropi, koji se u časopisu registruje prvog svakog mjeseca.

J. Nagy.

*

Osječki kalendar »Jeka od Osijeka« za godinu 1923. donosi nekoliko članaka, koji zasijecaju u našu kulturnu historiju. U članku »Škole u Iloku« daje o. Mladen Barbarić letimičan pregled o stanju školstva u tome mjestu, dok su se franjevci bavili oko odgoja mladeži. Prvi spomen iločke škole potječe iz godine 1460. Vjerojatno je, da je škola bila u franjevačkom manastiru, a učitelji da su bili franjevci. U popisu daka, koji su učili filozofiju u bečkom sveučilištu, spominje se po jedan Iločanin god. 1455., god. 1468. i 1492., pa bi se moglo uzeti, da su ti iločki filozofi početne nauke svršili u rodnom mjestu. Za iduća dva stoljeća (XVI. i XVII.) nema autentičnih podataka o iločkoj školi, ali je vjerojatno, da je

tamo postojala početna i gramatička škola kao u drugim mjestima, gdje su boravili franjevci. Kad je god. 1708. red sve gramatičke škole ukinuo te u Našicama osnovao zajedničku gramatičku školu, uređen je u Iloku »novicijat«, kamo su mladi franjevci, pošto su svršili školu u Našicama, dolazili na daljnju naobrazbu. Kasnije bi novicijatu još dodan »studium philosophiae« (VII. i VIII. razred gimnazije), a god. 1741. »studium morale« (neke vrste teološki fakultet). Ali sve te škole nisu trajno postojale, već su po više puta bile ukinute i djelimice opet uspostavljene. Najdulje je ostao u Iloku »studium philosophiae«, u kojem je još bio lektorom i o. Euzebije Fermendžin. Početna je škola postojala kroz sve vrijeme i sve se više širila. U XVIII. je vijeku prozvana »narodna škola«, kasnije »glavna« i »normalna škola«. Za vladanja cara Josipa II. više je puta pohodio iločku školu zagrebački kanonik F. Wohlgemuth, koji je bio nadzornik narodnih škola. Godine 1797. — 1807. pohađalo je školu 109 muške i 90 ženske djece. Učitelji su bili franjevci sve do u novije doba. — Julije Kempf prikazuje »Osnutak prve tiskare i knjižare u Požeگی« prigodom njene 60. obljetnice. Tiskara je osnovana god. 1862., a osnivač je bio Miroslav Kraljević, pisac prvog hrvatskog romana (»Požeški dak«) i izdavač beletrističkog časopisa »Slavonac« (1863.—1865.). Kraljević je tiskaru držao do svoje smrti (1877.), a desetak godina kasnije prekučio ju je od njegova sina Ladislava sadašnji vlasnik njen Lavoslav Klein. Prvu je knjižaru otvorio Josip Senečić, poslovođa Kraljevićeve tiskare, god. 1863.

VI. D.

*

R. W. Seton - Watson, The historian as a political force in Central Europe. London 1922. Londonski King's College ima, kako je poznato, svoju »The school of slavonic studies« i njoj posvećuje mnogo pažnje i brige. Ova je škola u zadnje doba dobila i svoju katedru za srednjoevropsku povijest, koja je povjerena g. Seton-Watsonu. Dr. Seton-Watson poznaje Srednju Evropu, njezinu historiju i njezino sadanje stanje tako dobro kao malo tko. On može dobro da prosudi političku ulogu Slavena na ovom području i u sadašnjosti kao i u prošlosti. Kad je 22. novembra 1922. držao svoje inauguralno predavanje on je kao predmet izabrao da ukaže na neke momente iz prošlosti i sadašnjosti, kada politička snaga slavenskih naroda i sjevernih i južnih, dospijeva do svog najvišeg stepena. Strani svijet, kad je mislio na politički pokretne sile u Centralnoj Europi, obično je u prvom redu mislio na njemačke. Rimsko carstvo njemačke narodnosti nije bilo toliko »njemačko«, koliko je obično poimano. Austrijsko - češki

odnošaji, husitski pokret, zajednički život Austrije i Ugarske, osnovan više na boli nego na prijateljstvu, nacionalističke tendence, živo sjećanje Čeha na negdašnju slobodu, nastavak Husovog pokreta u češkoj renesansi itd., sve su to momenti, koji odavaju veliku političku snagu, koja ne ide u sklad s duhom t. zv. rimskog carstva njemačke narodnosti.

Ovakovih pokretnih sila imade ne samo na sjeveru nego i na jugu, samo ih je ovdje teže pronaći i dokučiti njihovu pravu bit. Na sjeveru više intenzivnosti, na jugu više ekstenzivnosti; borba između katolicizma i protestantizma na sjeveru, borba između Rima i Bizanta na jugu. To su doista slične pojave, ali ne identične. Na jugu ima nešto, čega na sjeveru nema; to je granica između istoka i zapada, koja tako duboko prodire u čitav život i prošlosti i sadašnjosti, i kulturni, i politički, i nacionalni, i vjerski. Nacionalizam XIX. stoljeća nije mogao ovdje da zahvati za jednu tačku, vezu između sadašnjosti i prošlosti nije se ovdje moglo tako lako uspostaviti kao na sjeveru. Seton Watson nalazi i na sjeveru i na jugu probleme od velike važnosti, probleme kojima mogu da posvećuju svoju pažnju Slaveni kao i drugi narodi. On vidi, da se ovim pitanjima danas daje mnogo više važnosti nego prije, i to u prvom redu u Njemačkoj. Njemačka je prije rata htjela da u Berlinu osnuje svoju »Auslandshochschule«, ali kad nije mogla da to učini, nadoknadila je na drugi način. Predavanja o slavenskim, naročito ruskim pitanjima, održano je u Njemačkoj u ljetnom semestru ništa manje nego na osamdeset visokih i stručnih škola. Ako ne u ekstenzivnom a to u intenzivnom smislu veoma mnogo radi na ovom polju i Čehoslovačka Republika, koja dolazi na red odmah poslije Njemačke. Engleska, kao i druge države n. pr. Italija, hoće da nadoknadi ono, što su propustili do sada i da ni u ovom pitanju ne dospiju u pozadinu. Slavenske nauke u Engleskoj koracaju napred velikim koracima a slavenska je škola već potpuno izgrađena individualnost.

Mislimo li mi na ovakova pitanja? Koliko bi kod nas trebalo nadoknaditi i koliko novoga započeti!

J. N.

*

Urednik ovoga časopisa publicirao je jednu razradenu studiju »Životopis Mije Brašnića« (Prilog povijesti hrvatske historiografije, Zagreb, 1922. Naklada »Narodne Starine«.) B. je porijetlom iz Vinkovaca, gde je bio i profesor gimnazije sve do svoje smrti 1883. B. je napisao oko 12 različnih naučnih radova, osobito iz oblasti istorije. Ovdje želimo učiniti neke primedbe na rad iz mitologije: »Rodbinski i obiteljski odnošaji sunca«, i ma da je to bio samo fragmentaran pokušaj jednoga mladoga

čoveka, potrebno je reći nešto o metodi u ovoj oblasti nauke, napose za buduće radove te vrste.

Brašnić je »pokušao iz tradicionalne, žive pučke literature fiksirati preostatke slovenskog mitosa«. Na str. 22. pak se veli: »Car nebeski (Nebo, Nabû)«. . . . Ako smo dobro razumeli, to bi »car nebeski bio identičan sa Nebo, Nabu (babilonskim božanstvom). No Nebo (božanstvo) i nebo (Himmel) jesu samo fonetično istovetni. Da li naše nebo stoji u vezi, i u kakvoj; dalje, da li ono potječe upravo od božanstva Nebo, na to se pitanje ne može tako lako odgovoriti.

U Babilonu božanstvo Nebo, u astralnom sistemu i u periodu vodnjaka Bika, predstavljalo je zapadnu, zimsku polovinu godine. Božanstvo Nebo jeste identično i sa Zormačom zvezdom. On je izvor mudrosti, te je kao takav naučio ljude pismenosti. On je božanstvo donjega sveta, te pratilac čas umrlih. On je babilonski Hermes. Dalje on predstavlja i vagu smrti, kao sudija umrlih.¹

Njegovo je ime istovetno sa jevrejskim »nabi« = prorok, t. j. govornik, izvestitelj. On se u tekstovima dakako često naziva i »car bogova nebeskih i zemaljskih«. ² Da je pak on istovetan sa nebom, to nam nije poznato, ma da su pojmovi vrlo blizi i ma da je to posve moguće.

Tako je isto teško, a i nemoguće uz stanje današnjeg mitološkog znanja, hteti iz narodnih pesama, običaja, itd. rekonstruisati celu jugoslovensku mitologiju, ili bar jedan deo njezin. To je jedan posve bezuspešan posao. Vekovima, hiljadama godina, i preko hiljadu pokolenja prelazila su stara verovanja i stari mitosi, te je svako vreme, svaka generacija na njemu otisnula, pa i ostavila svoj trag, koji se danas ne može više utvrditi. Mitos je jedna živa reka, u većitom toku, te se i o njemu s pravom može reći, da se u istoj vodi niko ne može dvaput okupati, ni ti je moguće iz iste reke istu vodu dvaput zagrabiti ili piti. I kao što se slažu geološki slojevi, te se na njima vide tragovi svakog perioda, tako je u mitu svako pokolenje ostavilo svog traga, ali pošto je sve u toku, teško je to obeležiti, i te granice tačno označiti. Zato se danas niko ozbiljno i ne može privatiti tako uzaludnog posla oko rekonstrukcije slovenske mitologije na osnovu današnjih narodnih pesama itd., kao što se ranije pokušavalo. A osobito je to teško, pa upravo i nemoguće, jer smo potpuno podložni tračko-dačkom, te orijental-

¹ »Das Alte Testament im Lichte des alten Orients« v. Dr. Alfred Jeremias, Leipzig 1906. II. 124—126.

² »Die Religion in Geschichte und Gegenwart« v. F. M. Schiele, Tübingen. I. sv. 1909. str. 870.

nom uplivu, i stojeći na kapiji istoka, ušla su u jugoslovenski narod i njegovo verovanje svi bogovi, svo verovanje, ceo mitos i panteon istočnog sveta i time smo izgubili skoro svaku vezu sa slovenskom mitologijom. Zato ima više izgleda na uspešan rad — po mom mišljenju — ako se otkriju i pokažu one mitske i astralne veze, koje nas vezuju sa prastarom religijom, sa osnovom naše narodne vere, sa babilonskom kosmo- i teologijom.

Da M. Brašniću sve ovo nije bilo poznato, ne možemo se čuditi jer to nije ni mogao znati. Tako se postupalo i posle njega. Ali danas, posle radova jednog Schrader-a, Hugo Winckler-a, Heinrich Zimmern-a, Friedrich Delitzsch-a, Alfred Jeremias-a i dr., na polju asirologije, nemože se više ni pomišljati na nekakvu rekonstrukciju, već samo na pokazivanje spomenutih veza.

Dr. Vladimír Margan.

*

Др. Сима Тројановић, Један обичај трагом до Индије (у „Споменици педесетогодишњег професорског рада Симе М. Лозанића, стр. 164—166).

Циклус од дванаест дана од Божића до св. Јована (или до Kristova дана), познат под именом »nekršteni dani«, »gluvi dani«, »ni-jetka«, »brojenice«, »karakoncule«, koji se u Nemačkoj praznovao u čast boгу Vodanu pod imenom »Zwölfen«, »Zwölf Nächte«, praznovao se i u Indiji pod imenom »dvadasaha«, »dvadasatra«.

V. P.

Др. Сима Тројановић, Јединство народног духа (Прештампано из „Јужне Србије“) Скопље 1922, стр. 7.

На приличном броју примера, који показују исте радње, код најdisparatnijih naroda na zemaljskoj kugli, pisac konstatuje јединство duha kod svih rasa celog sveta. Grebanje lica i udaranje šakama po glavi, uobičajeno kod Crnogoraca, kad sahranjuju umrlog, nalazi se i kod Kafira u Centralnoj Africi, kao što se sečenje kose kod Crnogoraca nalazi i kod crvenokožnih Karaiba u Americi. Sova je tica zlogutica i kod Srba kao i kod Malajaca i t. d.

V. P.

Др. Сима Тројановић, Шаровање код Срба (одштампано из „Јужне Србије“) Скопље 1922, стр. 7.

Operacija kružnog isecanja parčeta lubanje na živu čoveku zove se u Crnoj Gori »šaronjanje«. Pisac misli, da je trepanacija lubanje, koju je već Hipokrat praktikovao, od Grka preko Arnauta prodrla u srpski narod,

koji se jedini od svih slovenskih naroda služi ovom operacijom. U Resavi je pisac naišao i na neku vrstu šaronjanja i kod stoke. **V. P.**

*

»Godišnjica Nikole Čupića«, pokrenuta nanovo i poslije rata, donosi u obje svoje dosada štampane knjige (34. i 35.) i radova iz područja folkloristike. Među te pripadaju i dvije radnje Veselina Čajkanovića: Nekolike primedbe uz srpski badnji dan i Božić (34.) i: Imena od uroka (35.). Ako su i namijenjene obje pouci čitatelja »Godišnjice«, pisane s naučnom tendencijom, naročito prva, koja je znatan prilog poznavanja narodnih običaja južnih Slavena, unatoč prigovorima, koji mogu da joj gdješto zabave.

»Primjedbama« je zadatak, da prikažu četiri važna momenta iz spomenutih običaja: značenje pečenice i polaženika, povod gatanjima i vraćanjima božićnih dana te obilježja kulta pokojnika u običajima badnje večeri — pa da otkrivši njihovo iskonsko značenje i bitnost rekonstruiraju ono, što je danas iz svijesti naroda gotovo posve istrto pa tek gdjekada nejasno dolazi do izražaja. No već u formuliranju zadatka rasprave u natpisu i uvodu njezinu očitovao se naučno ne posve ispravan, preuzak pogled na obrađene običaje, dok se govori samo o srpskim običajima, a da nije nigdje bar generalno izrečeno, da se u isti mah radi najvećim dijelom i o istovetnim običajima u Hrvata, Slovenaca i Bugara. Jer pečenicu poznaju na pr. svi Hrvati, pa dijelom i Slovenci i Bugari, polaženika (»položajnika«) također Hrvati, da se i ne spominju sva istovjetna gatanja i vraćanja i zadušna obilježja već spomenutih običaja. Ne može prema tome ni da se odobri tvrdnja, da su ovdje obrađeni običaji srpske osebine, a ni da su u Srba bilo potpuniji, bilo značenjem jasniji nego u drugih naroda. Jer dok se s tim u svezi izriče u uvodnim riječima misao, da je na pr. slama u božićnjim običajima u Srba neki osobit prežitak ili možda pače specijalitet, nahodi se jednakih običaja — mimo ostale južne Slavene — i u Nijemaca i Skandinavaca, Čeha, Slovaka, Rusa (naročito Malorusa) itd. A da ima u drugih naroda i jasnije izražena značenja ovih običaja (na pr. obilježja kulta pokojnika na badnje večeri), ne bih znao klasičnijega primjera nego se to nahodi u Hucula (ispor. Šuhević: Huculščina, Materijali do ukrajinsko-ruskoj etnologiji (VII. knji.), gdje se gotovo sve ovdje prikazane pojedinosti očituju u svojoj izvornoj starini i značenju još mnogo jasnije.

Jednim je dijelom ovo u svezi s metodom auktorovom, koja ne će moći da ostane bez prigovora. Mjesto sudova i zaključaka, izvedenih iz obilna prikupljena i ob-

razložena istovrsna materijala sa čitava područja kome su običaji obrađeni, počesto se nailazi na izvode, kojima tvori temelj tek koja osamljena potvrda sa uska područja. Tako se na pr. za potvrdu »jasnih tragova u običajima našeg naroda« o ubijanju krmka za pečenicu sa strahopočitanjem kao prema totemu navodi tek jedan slučaj iz Miličevića (život Srba seljaka); jednako se za svjedočanstvo o shvaćanju svinje kao svete životinje u starini navodi samo vjerovanje u legendi iz Kola u Bosni, što dakako i nije moralo da bude tamošnji izvorni narodni prežitak, već je moglo i migracijom legende biti onamo uneseno i u mlade vrijeme; i takovih više slučajeva, bez obzira na to, što je i širi komparativni materijal gdješto oskudan. Kritičniji čitač, koji nije u predmet točno upućen, ne vidi jasno opravdanja za generalizaciju prema tim osamljenim potvrđama i po tome za izvedene zaključke na tome temelju, dok stručnjaku folkloristu često same od sebe asocijativom naviru dalje analogne potvrde, koje su potrebne, da ga dovedu do spoznaje, kako su unatoč ovom nedostajanju ipak same dedukcije dobrim dijelom ispravne. Ove kritičke primjedbe, kako se razabira, ne mogu i nemaju svrhe da obaraju i tolike valjane sudove u radnji, već da upozore na njihovu jednu aljkavost.

U tom smislu neka ovdje nađe mjesto i primjedba o interpretaciji rečenice »Božić je Božić, a pecivo mu je brat«, gdje će trebati još s rezervom primiti sud, da je tu riječ »brat« izvorno u svom pravom značenju t. j. da je božićnja pečenica, shvaćena kao totem, bratsko biće prema nekom božanstvu, jer je ta rečenica mogla nastati i u novije doba posve spontano kao slikovit

izražaj obligatnoga običaja pečenja pečenice o Božiću. Ne će se moći odobriti u dokazivanju o božanskom obilježju prosjaka, pohodnika, upotreba riječi u bog zbog sveze s »bog«, jer ne može da dovede do željena rezultata zbog toga, što je u-bog, isto što ne-bog (siromah siromašan u nekim hrvatskim krajevima), dakle baš protivno onome, čemu treba da posluži.

Druga radnja o »Imenima od uroka« prikazuje, počevši od ishodišta Vukova rječnika i nanizavši obilno druge građe naše i strane, ulogu, što je narod daje imenu u životu čovjeka, koji ga nosi. Ono je upravo sastavni dio čovjeka ponarodnom shvaćanju, pa tako ono može da bude odlučan faktor u životu njegovu, sad navraćajući preko sebe demonske sile (uroke) na svoga nosioca, sad — što je ovdje važnije — odbijajući ih od njega. Prvoj kategoriji pripadaju različna naša obična narodna imena — najviše je govor o muškima, jer uročne sile imade na oku u prvom redu muško, sinove — a drugoj neka posebna imena, profilaktični nadimci od uroka, od kojih neka već u svom značenju samu imadu bjelodano izražen svoj odbojni karakter (na pr. Mrkša, Golozlo, Grdan). Kratka ova raspravica, poprpavši sve najmarkantnije o ovom predmetu u nas i u najvažnije analogije u stranih naroda daje čitavoj ovoj partiji folkloru doovljno naglašenu jedinstvenu interpretaciju. Ona je lijep prikaz, prva i stručno pisana sintetična slika o ovoj ulozi imena u južnih Slavena, ako možda i ne će imati u nauci onoga značenja kao »Primedbe«, koje unatoč iznesenim prigovorima donose gotovo mala otkrića nekih strana narodnih običaja i za širu publiku a bez sumnje u gdječemu i za folkloriste.

M. G.

BILJEŠKE.

* G. Juraj Demetrović, pokrajinski namjesnik u Hrvatskoj i Slavoniji, dao je doznačiti »Narodnoj Starini« novčanu potporu za izdanje I. knjige ovoga časopisa i tim je s državne strane doprinio svoj prilog u razumijevanju prirodnooga poziva što ga ima ovaj časopis među južnim Slovjenima.

* Naslovnu ukrasnu vignettu na početku ovoga sveska izradio je g. Vladimir Kirin iz elemenata hetitskih spomenika (»Syria«).

* »Hrvatsko starinarsko društvo u Kninu« pod predsjedništvom najznamenitijeg arheologa hrvatskih starina g. L. Maruna započće u najskorije vrijeme obnovljenim životom nastavljati svoj danas upravo nepro-

činjivi rad oko iskopina hrvatske prošlosti, pak se punim pravom očekuje, da će tu obnovu simpatično pomoći sva naša javnost. I »Narodna Starina« uvrstila je u svoj program publiciranje starohrvatskih spomenika iz današnje sjeverne Dalmacije.

* U splitskom pokrajinskom muzeju pored obilja staroklasičnih starina i nešto starohrvatskih spomenika nema posabranoga materijala kasnijih epoha n. pr. uređenih interieura iz mletačkoga razdoblja, pa iz kasnijih epoha. No taj propust nadoknađivan je od tamošnjih stručnjaka velikom dojakošnjom brigom za čuvanje spomenika na licu mjesta. Tako je i ove godine pokrajinski Konservatorski Ured u Splitu izdao okruž-